

Warszawa 21 listopada 2017 r.

Prof. zw. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert
Katedra Badań nad Bibliotekami i Innymi Instytucjami Kultury
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Krystyny Kwapisiewicz-Hudzik: *Biblioteki uniwersyteckie w Niemczech w epoce cyfrowej: ciągłość i zmiana* przygotowanej pod kierunkiem dr. hab. Artura Jazdona. Katowice 2017 r.

Struktura, treść i metodologia rozprawy:

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pod powyższym tytułem składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczenia i spisu treści po niemiecku, streszczenia po polsku i angielsku. Praca liczy 322 strony.

Przedmiotem niniejszej pracy są zagadnienia związane z organizacją i zarządzaniem w niemieckim bibliotekarstwie akademickim w epoce cyfrowej, przedstawione w kontekście ich otoczenia dalszego (system przepisów prawnych, działalność organizacji nadrzędnych mających na nie wpływ) jak i bliższego - wewnętrznej struktury organizacyjnej i realizowanych procesów.

Celem pracy było "przedstawienie możliwie całościowego obrazu bibliotek uniwersyteckich w kontekście prowadzonej przez państwo polityki bibliotecznej, opisanie ich organizacji, struktury i funkcjonowania w ujęciu systemowym i dynamicznym zarazem związanych z czasem oraz z procesem zmian, jakie zachodzą od chwili ponownego zjednoczenia Niemiec (Deutsche Wiedervereinigung) do dnia dzisiejszego (2016 r.)" (s. 3)

Przyjęty na potrzeby pracy problem badawczy to określenie kierunków rozwojowych (organizacyjno-prawnych i finansowych), wg których przebiegają zmiany pozwalające im zachować pozycję ważnej i centralnej biblioteki swojego uniwersytetu (s. 5).

Aby uzyskać odpowiedź na tak sformułowany problem Autorka postawiła 5 pytań szczegółowych:

- opis i wyjaśnienie wzajemnych relacji i powiązań między bibliotekami uniwersyteckimi a wszystkimi innymi bibliotekami naukowymi w Niemczech (zmappowanie systemu bibliotek naukowych i określenie w nim miejsca i znaczenia bibliotek uniwersyteckich);
- określenie statusu prawno-politycznego tych bibliotek jako elementu infrastruktury naukowo-badawczej;
- przedstawienie przykładów konkretnych projektów realizowanych wspólnie przez badane biblioteki;
- analityczne przedstawienie i scharakteryzowanie konkretnych bibliotek jako efektywnych organizacji;
- przedstawienie wybranych, najbardziej aktualnych problemów, z którymi zmierzają się biblioteki uniwersyteckie.

Dla realizacji podjętych dociekań naukowych zastosowana została metoda analizy systemowej, ujmującej każdy badany element jako część pewnej całości oraz metoda analizy

zawartości dokumentów instytucjonalnych tworzonych przez centralne instytucje publiczne i rządowe w odniesieniu do bibliotek oraz aktów normatywnych. Ważną rolę odegrała także analiza i krytyka bogatej literatury przedmiotu. Dodatkowo wykorzystano metodę (technikę) obserwacji uczestniczącej niesystematycznej jaką Doktorantka miała okazję prowadzić podczas licznych staży odbywanych w bibliotekach uniwersyteckich w Niemczech w latach 2000-2016.

Struktura pracy i uwagi ogólne

Struktura pracy w sposób logiczny prezentuje nakreślony cel badawczy od spraw najszerszych do szczegółowych odnoszących się do konkretnych problemów bibliotekarstwa akademickiego. Eksploracja jednego tematu prowadzi do eksploracji kolejnego. Realizacja nakreślonego zagadnienia badawczego rozpoczyna się (Rozdz. I) od zapoznania z historią podzielonego bibliotekarstwa niemieckiego, w którym zwraca uwagę na jego specyfikę charakteryzującą się policentrycznym podejściem do pełnionych zadań bibliotecznych, zgodnie z którym wiele bibliotek uczestniczy w pełnieniu funkcji bibliotek narodowych. Dalej (Rozdz. II) następuje omówienie organizacji wyższego szkolnictwa niemieckiego i wprowadzenie w problematykę podstaw polityczno prawnych i uwarunkowania w jakich funkcjonują biblioteki uniwersyteckie będące przedmiotem głównych dociekań naukowych. Ukazuje też zakres działania instytucji centralnych i rządowych oraz ich rolę w kształtowaniu państwowej polityki, która ma wpływ na kształtowanie przepisów prawnych w odniesieniu do szeroko pojętej edukacji i badań naukowych w Niemczech, rozwoju nauki, jej planowania i ewaluacji, budowy i rozbudowy szkół wyższych, finansowania badań naukowych i wypracowywania standardów kształcenia. Działania te potwierdzają wysoką rangę bibliotekarstwa akademickiego w niemieckiej polityce dotyczącej całości szkolnictwa wyższego. Doktorantka prezentuje tu także (w ujęciu historycznym i współczesnym) strukturę i rozwój systemów bibliotecznych w ramach uniwersytetu. Zwraca tu m.in. uwagę na dwa rozwiązania modelowe niemieckich systemów bibliotecznych: dwutorowe - zdecentralizowane oraz jednotorowe - scentralizowane i zintegrowane, pozostające pod kierownictwem jednego, wspólnego dyrektora. Kolejny, (Rozdział III), poświęcony jest sieciom i kooperacji gdyż idea współpracy jest uznaną i nadrzędną zasadą w krajobrazie bibliotek niemieckich, ukształtowanych wg modelu policentrycznego. Pokazuje tu również udział stowarzyszeń zawodowych w lobbowaniu na rzecz bibliotek generalnie, ale także specjalnie bibliotek akademickich, prawa autorskiego, normalizacji, co jest doskonałym forum do wypracowywania wspólnego stanowiska w zakresie aktualnych problemów jak i planowanych projektów bibliotecznych Niemieckiej Wspólnoty Badawczej. Prezentuje obszary współpracy bibliotek uniwersyteckich w zakresie gromadzenia, zapewniania dostępu do zasobów licencjonowanych, opracowania zbiorów i digitalizacji publikacji elektronicznych, Open Access, zarządzania informacją w wirtualnej przestrzeni, badań naukowych, a także przyszłości bibliotek w związku z postępującą cyfryzacją w nauce. Ilustruje to przykładami programów i partycypujących bibliotek. W rozdziale IV (Organizacja i zarządzanie biblioteką - wybrane problemy) Autorka koncentruje się na bibliotece jako organizacji efektywnej i zwraca uwagę na te aspekty jej funkcjonowania, które mają na to zasadniczy wpływ, a więc na zmiany struktur organizacyjnych, modyfikację tradycyjnych struktur liniowych (hierarchicznych) i łączenie ich ze strukturami macierzowymi,

wprowadzanie struktur zadaniowych, pozwalających na szybszą adaptację do dokonujących się przeobrażeń i maksymalne wykorzystanie kompetencji pracowników, a także pojawianie się nowych tendencji: spłaszczanie struktur i ich wewnętrzną reorganizację a także zainteresowanie w bibliotekach bardziej organizowaniem procesów niż stosowanie struktur organizacyjnych. Pokazane tendencje i wdrażane rozwiązania ilustruje przykładami z bibliotek, co sprawia, że praca poza walorem informacyjno-poznawczym zyskuje dodatkowy wymiar praktyczny. Szczególne znaczenie, tak dla ukazania obrazu bibliotek niemieckich jak i dla szerszego kontekstu światowego, ma pokazanie dwóch elementów zarządzania: struktury organizacyjnej i organizacji procesów (obecnych współcześnie w podmiotach gospodarczych), a także wdrażanie zrównoważonej karty wyników czy TQM jako sposobów optymalizacji dotychczasowych rozwiązań w niemieckich bibliotekach uniwersyteckich. Pokazała, że wprowadzenie ich do akademickiego bibliotekarstwa w tym kraju przyniosło widoczne, pozytywne efekty. Podkreśla, że zastosowanie zrównoważonej karty, która umożliwi wdrażanie wskaźników efektywności i ocenianie wg nich swojej pracy, stosowane od lat w bibliotekarstwie niemieckim, jest źródłem ich sukcesu. Taka konstatacja pozwala bibliotekom w innych krajach, także w Polsce, które przygotowują swoje narodowe wskaźniki, bazujące na zrównoważonej karcie wyników, na doskonalenie efektów pracy i tym samym na przyczynianie się do większej satysfakcji użytkowników.

Podobnie w odniesieniu do TQM, Doktorantka przybliży uwagi bibliotekarzy niemieckich, tak pozytywne jak i negatywne, pozwalające na nowe podejście do zarządzania jakością i weryfikację procesu wdrażania.

Innym ważnym problemem, któremu Pani mgr Krystyna Kwapisiewicz-Hudzik poświęca uwagę, jako jednemu z aktualnych tendencji w bibliotekarstwie niemieckim, są sprawy odnoszące się do dziedzinowego podziału pracy, potrzeby nowej organizacji pracy, racjonalnego podejścia do niej i wyodrębniania stanowisk bibliotekarzy dziedzinowych. Zagadnienia te nie są obce także polskiemu bibliotekarstwu naukowemu (akademickiemu) stąd ich przydatność dla organizatorów polskiego bibliotekarstwa wydaje się być bezdyskusyjna. Przy debatach toczących się także w Polsce o potrzebie i zasadności tworzenia takich stanowisk bibliotekarzy/specjalistów dziedzinowych, prezentacja niemieckich doświadczeń w tym zakresie może wzbogacać zestawy argumentów za i przeciw ich tworzeniu. Może być pomocą w ustalaniu wymogów kwalifikacyjnych dla tej grupy pracowników, ale także w zakresie zadań i metod pracy bibliotekarzy dziedzinowych. Również uwagi dotyczące systemów dziedzinowych usług informacji elektronicznej, stosowane w bibliotekach niemieckich mogą być pomocne przy podobnych rozważaniach w naszym kraju. W kolejnych częściach tego rozdziału zwróciła uwagę na przeobrażenia w bibliotekach akademickich w zakresie gromadzenia wynikające ze zmian w warunkach ekonomicznych i rynkowych oraz w otoczeniu nowych technologii informacyjnych. Także te spostrzeżenia i uwagi mogą być brane pod uwagę przy ustalaniu polityki w zakresie gromadzenia w Polsce. Również doświadczenia w zakresie tworzenia konsorcjów, zapewniających bibliotekom korzystniejsze warunki finansowe przy drogich zakupach czasopism elektronicznych, baz danych i książek elektronicznych mogą wspierać argumentację przy podejmowaniu decyzji dotyczących tego problemu. Ciekawa jest prezentacja dwóch modeli kalkulacyjnych opracowania budżetu biblioteki na gromadzenie zbiorów: a) modelu opartego na potrzebach i b) modelu wynikającego z podziału budżetu,

występujące wśród bibliotek niemieckich i zawiera sugestie dla osób zarządzających tymi instytucjami. Ukazuje zmiany w niemieckiej polityce rozwijania zasobów przejawiające się w orientacji na potrzeby, a nie jak wcześniej na zbiory i ich kompletność. Przybliża modele gromadzenia (Approval Plans oraz Patron Driven Acquisition), sprzyjające racjonalizacji w tym zakresie, które mogą posłużyć do reorganizacji procesu gromadzenia, co w Niemczech doprowadziło do osiągnięcia wysokiej efektywności w organizacji pracy. Doświadczenia niemieckie pokazują, że należy odejść od zasady just in case, kupowania na wypadek gdyby ktoś z użytkowników ich potrzebował, na rzecz metody just in time, czyli dostarczania literatury potrzebnej teraz i dokładnie na czas. Wszystko to ma pomóc w efektywnym gospodarowaniu funduszami bibliotecznymi i zwiększeniu stopnia wykorzystania zasobów bibliotecznych. W rozdziale V Doktorantka przedstawiła najważniejsze problemy związane z funkcjonowaniem w środowisku cyfrowym, z którymi musi się zmierzyć współczesna biblioteka uniwersytecka: Open Access, publikowanie elektroniczne, dane badawcze i biblioteki, archiwizacja i długoterminowa dostępność źródeł cyfrowych oraz zaangażowanie bibliotek w ich wdrażanie i upowszechnianie. Jednym z problemów aktualnie pojawiających się w zainteresowaniach badawczych bibliotek niemieckich jest przyszłość publikowania naukowego, co oznacza, że aby jak najlepiej zaspokajać potrzeby informacyjne będą musiały one przejmować usługi publikowania, a także tworzenie repozytoriów i naukowych wydawnictw uniwersyteckich o wysokiej jakości. Podkreśliła również, że konieczność podejmowania tych prac, wynika z przeobrażeń i zmniejszania się dotychczasowych tradycyjnych funkcji bibliotek. I taki kierunek działań jest przyszłością dla bibliotek akademickich tak w Niemczech jak i w innych krajach. Wskazywanie nowych obszarów dla działalności bibliotek akademickich (jak publikowanie naukowe, czy zarządzanie danymi badawczymi, ich digitalizacja, bibliometria czy archiwizacja długoterminowa), dostosowywanie do nich kwalifikacji bibliotekarzy jest szansą na ich przetrwanie i rozwój. I również w tym przypadku uwaga Autorki ma znacznie szersze odniesienie niż jedynie terytorium Niemiec.

Uzupełnieniem zrzębu głównego pracy jest bardzo bogata literatura przedmiotu, aktualna, trafnie dobrana i pokazująca szeroki obraz niemieckiego bibliotekarstwa naukowego, uniwersyteckiego na tle przemian w bibliotekarstwie jak i transformacji politycznych i gospodarczych. Jest to piśmiennictwo głównie obcojęzyczne, niemieckie, Zaprezentowana bibliografia (s. 280-309) została przedstawiona w podziale na dokumenty i akty normatywne (40 pozycji), strony i serwisy internetowe (187 pozycji) oraz opracowania (276 pozycji).

Ocena pracy

Doktorantka swoją pracą udzieliła odpowiedzi na główne pytania badawcze, które dotyczyły zachowania przez biblioteki pozycji ważnej i centralnej jednostki swojego uniwersytetu. W odniesieniu do bibliotek niemieckich jest to odpowiedź pozytywna. Jednakże, potwierdziły to również badania Autorki, muszą się one zmieniać, iść z duchem postępu i w coraz większym stopniu być instytucjami jak najlepiej zaspokajającymi różnorodne potrzeby użytkowników, także poprzez tworzenie nowych usług i podejmowanie nowych zadań.

Trzeba bardzo wyraźnie podkreślić, iż dysertacja Pani mgr Krystyny Kwapisiewicz-Hudzik dotyczy bardzo ważnego i aktualnego zagadnienia. Jest to bardzo rzetelne studium dotyczące współczesnego niemieckiego bibliotekarstwa uniwersyteckiego, ukazujące jego historyczne korzenie i wyjaśniające sekwencję przemian. Zmiany te zostały przedstawione w odniesieniu do bibliotekarstwa amerykańskiego i stosowanych tam standardów, przenoszonych przez bibliotekarzy niemieckich sukcesywnie i planowo. Doktorantka wskazuje wizje dotyczące przyszłości systemów bibliotecznych dotyczące ich zasobów, struktur organizacyjnych (biblioteki instytutowe/ wydziałowe czy biblioteki główne). Rozprawa, pokazując osiągnięcia niemieckiego bibliotekarstwa uniwersyteckiego w zakresie organizacji, może stanowić inspirację dla rozwoju polskich bibliotek akademickich i być pomocą w analogicznych rozważaniach w Polsce. Dlatego też oceniając ją należy mocno uwypuklić trafność w wyborze problematyki badawczej, zarówno w aspekcie jej walorów poznawczych jak i możliwości użytkowych.

Walorem pracy jest jej ujęcie systemowe, w którym biblioteka uniwersytecka traktowana jest jako system otwarty reagujący na bodźce środowiska zewnętrznego i, w którym wszystkie komponenty pozostają we wzajemnej relacji. Pozwala to na całościowe widzenie omawianego zagadnienia.

Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie bibliologia i informatologia. Jej Autorka wykazuje się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Pracę cechuje poprawność metodologiczna wyrażająca się zarówno zastosowaniem trafnych metod badawczych, analizowaniem wyników i formułowaniem wniosków końcowych. Nakreślone cele badawcze zostały w rozprawie zrealizowane, zaprezentowane w sposób logiczny i konsekwentny. Pani mgr Krystyna Kwapisiewicz-Hudzik wykazała się umiejętnością poprawnego wnioskowania, dostrzeganiem perspektyw rozwojowych w badanej problematyce. Wnioski są spójne z celami pracy i zostały należycie wyeksponowane w treści dysertacji.

Należy także zaznaczyć komunikatywność treści rozprawy. Doktorantka wyjaśnia dokładnie, jakimi aspektami się zajmuje, co przy wielorakim rozumieniu terminu eliminuje niejednoznaczność i pozwala na precyzyjną interpretację omawianego zagadnienia.

Na podkreślenie zasługuje także zachowanie proporcji w podziale treści i przypisaniu do rozdziału. Każdy z podrozdziałów kończy się podsumowaniem i komentarzem zbierającym najważniejsze ustalenia.

Recenzowana rozprawa została bardzo starannie przygotowana pod względem edytorskim. Tekst napisany jest ładnym językiem. Autorka preferuje proste i czytelne zdania, które czynią z rozprawy tekst jednoznacznie naukowy o wysokich walorach naukowo-poznawczych.

Z trudem znalazłam drobne niedociągnięcia. Np.:

s.102. 6 zdanie od dołu - jest zcentralizowana powinno być scentralizowana

s. 105. 10 zdanie od dołu jest Bibliotekę powinno być bibliotekę (to nie nazwa własna)

s.105. zdanie 11 od dołu jest Uniwersytetów, powinno być uniwersytetów.

w przypisach pierwszym elementem powinno być imię, potem nazwisko.

Marzeniem byłoby dołączenie do pracy zdjęć ilustrujących przekształcenia strukturalne, architektoniczne oraz powstałych nowych obiektów bibliotecznych i kampusów.

Wniosek końcowy:

Dysertację doktorską Pani mgr Krystyny Kwapisiewicz-Hudzik: *Biblioteki uniwersyteckie w Niemczech w epoce cyfrowej* uważam za panoramiczną i dojrzałą. Autorka wykazała się szeroką znajomością zagadnień teoretycznych i praktycznych związanych z podjętym tematem, a zastosowane metody badawcze pozwoliły Doktorantce zrealizować zamierzone cele, nakreślone we wstępnych częściach pracy. Chociaż temat rozprawy dotyczy uniwersyteckich bibliotek niemieckich to Doktorantka świetnie orientuje się w aktualnym stanie wiedzy w zakresie szerszego, międzynarodowego bibliotekarstwa akademickiego. Aktualność poruszanych zagadnień i możliwość ich praktycznego odniesienia do sytuacji polskiej stanowi dodatkową wartość pracy potwierdzającą trafność wyboru tematyki. Przedstawioną do recenzji dysertację oceniam bardzo wysoko i stwierdzam, że spełnia ona warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki. Tym samym proszę o dopuszczenie Pani mgr Krystyny Kwapisiewicz-Hudzik do następnego etapu, przewidzianego odpowiednią procedurą.

Prof. zw. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert

